

BIBLIJSKE BILJEŠKE.

Dr Maksimilijan Lah.

1. KOJI JE SMISAO POSLANICE U I. ADVENTSKOJ
NEDJELJI. (Rim. 13, 11—14)

To je perikopa, koja se čita na prvu adventsku nedjelju. U lat. (Merk) et hoc scientes tempus — kako počinje r. 11 — čini se kao da treba prevesti: i ovo znajući vrijeme. Grč. (Merk) međutim ne dozvoljava to zbog *τοῦτο . . . , τὸν καιρὸν*. Arndt¹ prevodi parafrazom: und dies um so mehr, da wir aus der Zeit erkennen... Jednako i Parsch:² und dies (müssen wir tun) in richtiger Erkenntnis unserer Zeit!... Rösch³ kaže jednostavno: dies geschehe in richtiger Erkenntnis der Zeit. Zanimljiv je Luterov⁴ prijevod: und weil wir solches wissen, nämlich die Zeit... Sales:⁵ e questo (fate) avendo riguardo al tempo (i ovo činite imajući obzir na vrijeme). Cramponov⁶ je prijevod također većma parafraza: cela importe d'autant plus, que vous savez en quel temps nous sommes (ovo vrijedi tim više što znate u kakvom smo vremenu). U prijevodu The Holy Bible) britanskog biblij. društva) daje se gotovo doslovna reprodukcija izvornika: and that, knowing the time (i ovo, znajući vrijeme). Franc. se prijevod⁷ istoga društva prilično razlikuje: et vous devez faire cela, vu le temps où nous sommes (i vi treba da činite ovo videći vrijeme, u kome jesmo), dakako s naznakom, da se u izvorniku nalaze samo riječi: et cela, vu le temps. Alliolijev je prijevod istovjetan s Arndtovim. Sickenberger⁸ daje slijedeći prijevod: und das (um so mehr, als) ihr die Zeit versteht (und wisst)...

Pogledajmo sada liturgijske prijevode. Rimski misal iza rieči fratres ovako reproducira taj redak: scientes, quia hora est... (Iveković⁹ to prevodi: znajte, da nam je čas, a sadašnji naš evanđelistar: znate, već je doba). Schott¹⁰ ima: Ihr visset, die Stunde ist da; dok Paroissien romain (Tours, 1901) prevodi: nous savons que l'heure est venue (znamo da je čas došao).

Pri ruci mi je i mađarski Káldijev¹¹ prijevod: annál is inkább, mert ti ismeritek az időt (tim naime većma, jer vi znate vrijeme). Károli¹² za bibl. britansko društvo) kaže obširnije: ezt pedig cselekedjétek, megdondolván az alkalmatosságot (ovo pak činite promislivši zgodu).

¹ Die hl. Schrift, R. u. R. 1914, l. c.² Die hl. Schrift, III. Klosterneuburg 1934, l. c.³ Die hl. Schrift III. Paderborn, 1940, l. c.⁴ Die hl. Schrift mit 200 Bildern, s. a. et l.⁵ Bibbia, Torino, s. a. l. c.⁶ La sainte Bible, Paris, 1930. l. c. l. c.⁷ D'Ostervald, La Sainte Bible, Paris, 1928, l. c.⁸ Die hl. Schrift d. N. T. V., Bonn, 1921, l. c.⁹ Čitanja i evanđelja, Zagreb, 1912. I. adv. n.¹⁰ Das vollst. Römische Messbuch, F. i. B. 1940.¹¹ Ujsz. Szentírás, Budapest, 1928.¹² Szent Biblia, Pest, 1871.

I od hrvatskih prijevoda iznijet ću one, koje imam (osim liturgijskih). Stari Katancičev¹³ prijevod je doslovan: i to znajući vrime (et hoc scientes tempus); Vuk¹⁴ prevodi sa: i znajući ovo vrijeme, i time još jače veže hoc sa tempus. Bakotić¹⁵ se povodi za franc. prijevodom (bibl. britan. društva): i to radite zato što znate vrijeme u kome smo. Dr Zagoda¹⁶ ima: i ovo osobito, jer razumijete vrijeme, koji se prijevod približava većma Arndtovu i Sickenbergerovu.

Odakle — pitamo se sada — tolika raznolikost u prijevodima? Pogledajmo prije svega taj redak bar donekle u kontekstu: r. 8—10. Nemini quidquam debeatis: nisi ut invicem diligatis... Nam: non adulterabis: non occides: non furaberis... in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. 11. *Καὶ τοῦτο εἰδόντες τὸν καιρὸν, οὐ ὥρα ἤδη ἡμᾶς ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι*. (et hoc scientes tempus: quia hora est jam nos — u grč. varira nos i vos — de somno surgere). Čitav kontekst dakle traži, da se iza *τοῦτο* stavi imper *ποιεῖτε*, facite. Lekcija *τοῦτο* je potpuno zajamčena, a varijanta *ιδόντες* (»videntes«) kao aor. particip od def. glagola *εἶδον* (»vidjeh«) mjesto perfekt. participa *εἰδόντες* (od *οἶδα* znam) ne mienja smisla (ispor. franc. prievod? vu le temps). *Καὶ τοῦτο* (et hoc) je neka poput aposiophez nedovršena rečenica: Pavao upravo hita da naglasi: *εἰδόντες τὸν καιρὸν*, jer tu leži obrazloženje svega moralnog vladanja, koje je izneseno u redcima 8—10. Prijevod bi dakle bio: I ovo (činite) znajući vrijeme: da je već čas da ustanete od sna (u varijanti *ἡμᾶς* da ustanemo). Zorell¹⁷ uzima ovdje smisao: evigilare de somno *so-cordiae ac tepiditatis* (Cremer¹⁸ aufwachen u aor. Pas.). »Jer nam je sad bliže spasenje negoli kad vjerovasm«. Ovaj drugi dio 11. redka (11^b) otežava sensum obivium prvoga dijela. Smisao je ovaj: 8—10: treba činiti dobra djela, napose ljubiti bližnjega. To je punina zakona. 11^a): To treba da činimo osobito sada, kad smo već primili milost obraćenja; vrijeme je da ustanemo od sna. Kad bismo 11^b) ispustili, mogli bismo u 12 r. naći logički nastavak od 11^a): Noć (našeg poganskog življenja) prođe a dan (našeg života u milosti Kristovoj) se približi, t. j. ovdje je Odbacimo dakle djela tame i obucimo se u oružje svjetlosti (t. j. ne griješimo više nego činimo dobra djela). Međutim taj jednostavni logički redosljed prekida se sa 11^b): jer nam je sad bliže spasenje negoli kad vjerovasm (*ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν*), Sv. Pavao dakle razlikuje dva momenta, kad nam se spasenje približilo: bliži i daljnji. Kad vjerovasm, spasenje nam se približilo: bliži i daljnji. Kad vjerovasm, spasenje nam se približilo: bliži i daljnji. Kad vjerovasm, spasenje nam se približilo, zapravo: nastupilo je, započelo je. Sada nam je spasenje bliže: *ὡν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἢ σωτηρία*, nunc enim propior est nostra salus.

Koji je smisao ovoga »sada«? Rješenje se vjerojatno nalazi u pojmu *σωτηρία*: početak rimske crkvene općine pada nekako već iza 40. godine. Pavao piše poslanicu Rimljanima da sebi pripravi

¹³ Sveto Pismo, Budim, 1831.

¹⁴ Sveto Pismo, S. a. et l.

¹⁵ Sveto Pismo, Beograd, 1933.

¹⁶ Sveto Pismo, N. Z. Zagreb, 1925.

¹⁷ N. T. Mexicon graeco-latinum, Paris, 1911.

¹⁸ Bibl.-theol. Wörterbuch d. neutest. Grätz., Gotha, 1915.

put k njima, kakvih 17 godina iza osnutka Crkve. Svakako je to dovoljan vremenski razmak, da se može istaći novi, bliži momenat spasenja. Pavao ponovno čezne za Kristom, njegovim dolaskom. Već preko dva desetljeća propovjeda Isusa i želi biti dionikom njegova vječnog blaženstva. Mnogi članovi rimske crkve već podrug decenija znadu za Spasitelja i trebalo bi da imaju iste želje kao i Pavao. Možda su se zbog ljudske slabosti donekle udaljili od ovakvih spasonosnih težnja, a eto: Krist je pred vratima! Konačno, blaženo, savršeno spasenje u vječnosti već je tu; po smrti treba nam unići onamo: nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus. — Nije dakle potrebno pomišljati kao da Pavao ovdje govori o univerzalnom sudnjem danu (ispor. Sickenbergerov komentar 12. redka). 11^b dakle kao neka kratka incizija posve dobro pristaje u prije izloženi smisao redaka 8—12.

ἡ νύξ προέκυψεν: nox praecessit («ad finem vergit [Zorell]), noć prođe. Ovaj citat traži, da se njegov nastavak: ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν, dies autem appropinquavit, ne shvati u strogo eshatološkom smislu Kristove paruzije. Redci 13—14 samo su daljnje konkretno-slikovito proširenje r. 12: Hodimo pošteno kao po danu: ne u gozbama i pijanstvu, ne u ložnicama i nečistoći, ne u svađi i zavisti; nego se obucite u Gospodina našega Isusa Krista; i tielu ne ugađajte po željama. Riječi: proždrljivost, žderanje, kurvarstvo odgovaraju doduše smislu, ali ih valja izbjeci (osobito u propovijedi!) zbog trivijalnosti. Upravo je ugodan Katančičev prievod (moderniziran ponešto): kao u danu pošteno hodimo: ne u gošćenjima i pijanstvima, ne u ložnicama i bestidnostima, ne u svađanju (isto ima i Vuk!) i požudnosti. Nego obucite Gospodina Isusa Krista i puti brigu ne činite u poželjenjima. Bakotić je preveo κώμοις sa razuzdanost (prema franc. débauche), pa bi se to prema Zorellovom shvaćanju, da οἱ κώμοι znači effrenes compotatorum lasciviae, moglo također prihvatiti. Kod klas. pisaca znači κώμος gozbu sa glazbom i plesom. Κολίτη prvotno: ložnica, ležaj, krevet, znači ovdje zapravo concubitum illegitimum; dok ἀσέλγεια (osobito u pl.) = effrenis luxuria lascive peracta (Zorell). U prievodu su ti pojmovi — kako se vidi — znatno ublaženi.

2. DA LI VALJA ČITATI U IVANOVU EVANDELJU (7, 37-38): FLUMINA DE VENTRE CHRISTI?

M. J. Lagrange u svom djelu »Evangile selom Saint Jean«, Paris 1936 (5. izd.), na str. 214—217 ovako citira Iv. 7, 37. 38: ἐάν τις διψᾷ ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ. καθὼς εἶπεν ἡ γραφή· ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. U lat. bi bilo ovako: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat qui credit in me. Sicut dicit Scriptura: Flumina de ventre ejus fluent aquae vivae.

Ovim riječima obećaje Krist »aquam vivam« onome, koji vjeruje u njega. Od prvih svojih početaka međutim kolebala se kršć. eksegeza između dva različna (ako i ne skroz oprečna) mišljenja, koji je zapravo smisao ovih redaka. Patristički je dokaz o tome pružio H. Rahner u *Biblica*, Vol. 22—1941. str. 269 sq i 367 sq. Vrlo je iscrpno i pregledno prikazana aleksandrinska i efeska koncepcija Iv. 7, 37. 38, ali nije učinjen pokušaj — što piscu i nije bila svrha — da se motivira pobjeda prvog shvatanja nad drugim.

Rahner doduše brani opravdanost efeske koncepcije, ali — čini se — da su ipak mnogo jači razlozi, koji nas nukaju da prihvatimo aleksandrinsko shvatanje ne poričući pri tom ljepotu i vrijednost efeske koncepcije.

Čitav problem sastoji se u tome, gdje treba da dođe interpunkcija: da li iza *πινέτω* ili iza *ἐμέ*, kako predlaže Lagrange. Vulgata ima: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. (Vidi razliku između gornjeg lat. teksta i Vulgate). Pomoću konteksta ne da se problem riješiti. Jer nastavak r. 39: Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: ... pristaje iza svake koncepcije r. 37. 38. Valja dakle stvar rješavati pomoću unutarnjih kriterija.

»Si quis sitit veniat ad me, et bibat«. Ovime je izražena potpuna misao. Smisao je: sitiens veniat ad me et bibat. Radi se o jednom subjektu: žednome, koji neka dođe k meni i neka pije. Ako se rečenica ovako postavi: »Si quis sitit veniat et bibat qui credit in me«, tada dobivamo dvije potpune misli. Njihov bi smisao bio: sitiens veniat et credens bibat. Dakle dva subjekta: žedan neka dođe i koji vjeruje u me, neka pije. Dva subjekta formalno barem, ako i ne materijalno. Međutim je smisao prve rečenice: »si quis sitit veniat« nepotpun bez »et bibat«. Ako li se pak ovako nadopuni, nema više mjesta pojmu »qui credit in me«. Tu će biti razlog zašto se nije moglo održati čitanje 37. 38, kako ga donosi lat. tekst (d) u Codex Bezae (iz 6. v. »D«):

»si quis sitit venia(n)t'
et bibat qui credit in me
sicut dixit scriptura flumina de (ve)ntre
eius fluent aquae vivae«

a niti čitanje u Codex Palatinus (e) iz 4/5. stoljeća:

»si quis sitit
veniat et bibat
qui credit in me.
sicut scriptum
est flumina de
ventre ejus
fluent aquae
vivae« (Citirano prema Rahneru o. c., str. 382.)

Osobito u Codex Palatinus-u postaje jasno, da iza »veniat et bibat« nema mjesta pojmu »qui credit in me«. Što se iza tih riječi točka nalazi u samom kodeksu (u »d« je nema!) možda ne dokazuje mnogo, pogotovu ako uzmemo, da je prijevod slobodan (ispor u »d«: dixit scriptura sa »scriptum est« u »e« prema grč. *ελεπεν η γραφή*).

Razlozi, zbog kojih je aleksandrinska (Origenova) recenzija gotovo potpuno istisnula efesku (zapravo Irenejevu), postaju nam još jasniji, ako pogledamo grčki tekst kodeksa D:

*ἐάν τις διψᾷ ἐρχέσθω
καὶ πινέτω ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ
καθὼς εἶπεν ἡ γραφή ποταμοὶ ἐκ τῆς
κοιλίας αὐτοῦ ῥεῦσουσιν ὕδαιος ζῶντος*

i lat. prievod »d« istog kodeksa, t. zv. Vetus Latina.) Ako bismo htjeli da bude smisao prvih dvaju redaka ovakav: ako tko žeda, neka dođe i pije vjerujući u me (t. j. neka pije i vjeruje u mene), tada u grč. ne bi smjelo biti člana *ὁ*, Sa članom je naime ovaj smisao: ako tko žeda, neka dođe (dodajmo: k meni) — i neka pije, koji vjeruje u me. Tu opet počinje poteškoća, na koju smo naišli analizirajući lat. tekstove »d« i »e«: nepotpun smisao prvog redka kraj dva (formalno) subjekta. Šta više ni smisao, koji daje čitava rečenica bez člana *ὁ*, ne odgovara duhu Ivanova evanđelja, jer »koji vjeruje u me, ne će nikada ožednjeti« (*ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσει πώποτε* Iv. 6, 35); ne treba dakle ni da pije onaj koji vjeruje, već onaj koji žeda. Onaj naime, koji vjeruje, »iz njegova tijela poteći će rijeke žive vode« t. j. postat će i sam izvorom dobra za druge svojim primjerom, savjetom i t. d.

Kakogod je u sebi lijepa efeska koncepcija odnosno recenzija (tekstovna) Iv. 7, 37. 38: Tko žeda, neka dođe (k meni); i neka pije, koji vjeruje u me. Kao što kaže Pismo: rijeke vode žive poteći će iz tijela njegova (t. j. Spasiteljeva); dakle i Isusovo fizičko tijelo izvor je svakog dobra za sve, koji slijede Krista — kakogod je, velim, ta misao lijepa, dogmatski sigurna i uzvišena, ona je ipak na ovome mjestu Iv. 7, 37. 38. podlegla zbog poteškoća, koju pruža tekst, modificiran u smislu efeske koncepcije. Držim stoga, da ne će biti od trajne vrijednosti tekst, kako ga predlaže Lagrange. I patristički dokaz, kako ga razvija Rahner, daje naslućivati, da je do promjene u smislu tradicije Origen—Anatazije—Ćiril Aleks.—Bazilije—Grgur Niški—Hrizostom—Jeronim lako došlo ne samo zbog osnovne istovjetnosti smisla jedne i druge koncepcije: jedino Krist je izvor svega dobra! Koji vjeruje u Krista, postaje po toj vjeri (dakle u Kristu, sa Kristom i radi Krista) izvorom dobra za druge (aleksandr. teza). Ili: tko trpi (na duši ili tijelu) neka ide ka Kristu, jer je on izvor svakog dobra (efeska teza). Zbog srodnosti smisla došlo je do miješanja jednog i drugog shvatanja, a zbog tekstovnih poteškoća — do prevladovanja aleks. teze (ispor. Rahner l. c. str. 367 lq.).

Ovdje bi se mogao tkogod pozvati na Apok. 22, 17, gdje Ivan jednostavno kaže: *καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω*, bez dodatka *καὶ πινέτω*. Unatoč toga, držim, nije vjerojatna lekcija *ἐάν τις διψᾷ ἐρχέσθω πρὸς μὲν καὶ πινέτω ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ*. Jer na prvu izreku nastavlja se bez *καὶ* (osim u nar kodeksa) koordinirana rečenica *ὁ θέλων λαβῆτω δωρεῶν ζωῆς δωρεάν* [Vulg. ima: et qui vult. accipiat aquam vitae, gratis]. Nadalje se konstrukciji *καὶ πινέτω ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ* [mjesto: *καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, πινέτω*] ne nalazi nigdje analogije u bilo kojoj Ivanovoj knjizi (evanđelju, poslanicama, apokalipsi). Nasuprot tome, ovaj nominativ *ὁ πιστεύων* kao casus fensdens za ostalu rečenicu ima čestu potvrdu baš u apokalipsi: na pr. 3, 12: *ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στυλῶν*, . . . 3, 21: *ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐμοῦ* i t. d.

3. OD KOGA POTJEČE SVRŠETAK (KANONSKI) MARKOVA EVANĐELJA (16, 9—20)?

U ovoj bilješci ne ćemo se baviti vanjskim kriterijima, kojima se dokazuje ili pobija literarna autencija redaka Mk 16, 9—20. Vidi o tom iscrpne prikaze u Introdukcijama od Höpfla, Merka,

Rosadinia, Sickenbergera i t. d., kao i ondje navedenu još opširniju literaturu o tom pitanju. Jedno svakako stoji: vanjski razlozi, koji vojuju za autenciju r. 16, 9—20 u Mk. evanđelju jači su od onih, koji je pobijaju. Dapače i nutarnji kriteriji idu također in favorem autencije, pa je s pravom *Commissio biblica* 26. VI. 1921. na pitanja: a) da li je dokazano da redci Mk. 16, 9—20 nisu ni kanonski i inspirani? i b) da li je barem dokazano, da Marko evanđ. nije auktor tih redaka? — odgovorila: negative ad utramque partem. Svrha je ovih redaka osvijetliti negativan odgovor biblijske komisije na pitanje b), i to na osnovu nutarnjih razloga.

1) Kao jaki dokaz protiv literar, autencije ovih redaka ističe se manjak povezanosti između 16, 8 i 9. — Höpfl (III. vol. *Introd.* str. 90) navodi troje, po čemu biva taj manjak očit: a) žene ne izvršuju naloga anđelova; b) Marija Magdalena dolazi na pozornicu događajâ kao da nije prije spomenuta; c) Kristove pojave iznose se bez veze s prijašnjim razlaganjima u 16, 7 i 14, 28.

2) Drugi bi dokaz imao biti neki novi — Marku tuđi — stil tih redaka.

I ovo ima se razabrati iz trojakog razloga: a) nema nigdje naznake vremena i mjesta, što je inače Marku posve običajno; b) događaji od uskrsnuća do uzašašća Isusova spominju se samo sumarno; c) u redcima 9—12 dolaze rieči, koje Marko inače ne upotrebljava. n. pr. *πρώτη σαββάτου* (16, 9, ispor. 16, 2: *καὶ λίαν πρὸς τῆ μίᾳ τῶν σαββάτων*) [dakle: prima sabbati nasuprot: valde mane una sabbatorum]; *Κύριος* (16, 19) etc. Rosadini kaže u svojoj introdukciji (Vol. I str. 150), da se navodi u tih 12 redaka nekih konstrukcijâ i oko 20 rieči Marku tuđih.

Svemu tome — manje više — stoje nasuprot razlozi, koji dokazuju literar, autenciju završetka Markova evanđelja. 1) 16, 1—8 kazuje ovo: et cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, et . . . emerunt aromata ut . . . ungerent Jesum. Et . . . veniunt ad monumentum . . . et . . . viderunt juvenem . . . qui dicit illis: . . . Jesum quaeritis . . . surrexit, non est hic . . . ite, dicite discipulis ejus . . . quia praecedit vos in Galileam . . . At illae exeuntes, fugerunt de monumento: invaserat enim eas tremor et pavor: et nemini quidquam dixerunt: timebant enim. Dovolje dakle evanđelista pripovijeda samo to, da su žene (među njima i Marija Magdalena) došle do groba, vidjele anđela (mladića), čule njegov nalog, ali ga nijesu izvršile, jer su se bojale. Ne upuštajući se ovdje u nešto kompliciraniji problem harmonije svih evanđeoskih izvještaja o uskrsnome Spasitelju, držim, da treba Markov izvještaj uzeti onako, kako glasi: žene (bar u ovoj zgod, koja se spominje u 1—8) nijesu izvršile anđelova naloga, jer su se bojale. Ujedno tom zgodom nijesu vidjele Isusa. Marko ništa ne spominje, dokle su bile žene u strahu, niti želi razlagati, da li su žene poslije ovog svog doživljaja, štogod — možda kasnije — govorile apostolima, kako im je anđeo zapovjedio. Marko jednostavno prelazi na nov događaj, kao što to čini više puta u svom evanđelju (ispor. 1, 39—40; 2, 22—23; 8, 10—11 i t. d.).

Ako bismo uzeli, da onom zgodom (16, 1—8) žene doista nisu nikome kazivale anđelova naloga, nego je to učinila Marija Magdalena tek onda, kad joj se ukazao Isus (r. 9), tad je posve suvišno tražiti povezanost između 16, 8 i 9.

Nov događaj ili bolje reći: novi događaji redaju se ovako:

1: surgens... apparuit Mariae Magdalene... illa vadens nunciavit his, qui cum eo fuerant... et illi non crediderunt.

2: post haec... duobus... ostensus est in alia effigie... nec illis crediderunt.

3: novissime... undecim apparuit: et exprobravit incredulitatem eorum... et dixit... euntes... praedicate...

4: postquam locutus est eis, assumptus est in caelum, et sedet a dextris Dei.

5: Illi autem profecti praedicaverunt ubique Domino cooperante et sermonem confirmante... signis. (16, 9—20). Da je ovaj način pripovijedanja svojstven Marku, navest ću primjere:

1, 13: et erat in deserto 40 diebus et 40 noctibus et tentabatur a satana: eratque cum bestiis, et angeli ministrabant illi (ispor. Mt. 4, 1—11; Lk. 4, 1—13).

1, 39: et erat praedicans in synagogis eorum, et in omni Galilea, et daemonia eiiciens.

2, 13: et egressus est rursus ad mare: omnisque turba veniebat ad eum, et docebat eos. — Isporedi nadalje još 3, 7. 8. 9; 4, 33. 34; 6, 5. 6. 32. 33; 10, 1; 11, 11; 14, 1—2. 22. 23. 41. 42. 51. 52. 72; 15, 15. 25. 46. Svuda se tu — negdje jače, negdje slabije — opaža lapidarnost Markove dikcije.

Spominjući Marko nov događaj (16, 9—11) nakon dovršenog predašnjeg događaja (16, 1—8), kaže, da je Marija Magdalena ona, »de qua ejecerat (Dominus) septem daemonia«. Iz konteksta se lijepo vidi, kako Marko želi istaći beskrajnu dobrotu Spasiteljevu, kad ni žena takvih osebina nije izuzeta od vizije Uskrsllog (Cf. Rosadini I, et p. c.).

Što Marko svoja izlaganja u r. 16, 15—18 ne povezuje sa izlaganjem u 14, 28 t. j. nigdje izrično ne spominje Galileju, može se uzeti, da nije imao pred sobom ostalo evanđelje sastavljajući njegov završetak. Vanjski kriteriji dovoljno dokazuju, da Marko nije odmah napisao redke 16, 9—20. Zbog neke — inače neznatne — razlike u stilu smijemo uzeti oveći vremenski razmak (n. pr. od 1—2 godine) između 16, 8 i 16, 9—20. Svakako je osnovni Markov stil isti u 16, 9—20 kao i u ostalom evanđelju, što pokazuju primjeri, gore navedeni.

Vrijedno je napokon podvrći analizi sam grčki tekst redaka 9—20. Kod toga potpuno mimoilazimo dulji i kraći nekanonski završetak, jer se iz vanjskih dokaza za integritet Markova evanđelja jasno vidi, da ni jedan od njih ne dolazi u obzir kao autentičan. Odbivši također nevažne varijante kanonskih redaka dolazimo do slijedećeg rezultata: samo u 16, 9—20 dolaze riječi: *πενθέω, θεάομαι, ἀπιστέω, ἕτερος, ἕνδεκα, παρακολουθέω, ὄφρις, θανάσιμος, βλάπτω, ἀναλαμβάνω, συνεργέω, βεβαιόω, επακολουθέω*, dok bi neobičnije konstrukcije bile *πρώτη σαββάτου* zatim jaki pas. aor. *ἐφάνη* prema *ἐφανερώθη* u 12. r.; pomanjkanje *καί* upotrebljavanje kraze: *κακείνοι, κἄν*; jednom riječju: stil je nešto odličniji nego u ostalom evanđelju.

Da sve to vrlo malo dokazuje protiv autencije tih redaka, vidi se odatle što ipak: 1) veznik *καί* dolazi u autentičnim redcima (1—8) 10 puta [ovdje bi trebalo 2 odbiti kod nabranjanja imena žena!] a u 16, 9—20 (uračunavši kraze) 12 puta. Doduše od 10 *καί* u redcima

1—8 sa njih 6 počinje rečenica, dok od 12 njih u redcima 9—12 samo sa tri (od toga 2 sa krazom). Ali to se lako pripíše Markovu pisaru ili dotjeranosti stila, koju je sam Marko stekao nakon izvjesnog vremena.

2) To isto vrijedi za konstrukciju *πρώτη σαββάτων* prema *τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων* u 16, 2.

3) Od navedenih 13 riječi su samim sadržajem uvjetovane: *ἕνδεκα* (11), *ὄφις* (serpens), *συνεργέω* (cooperor) (sinonim: *συνεργάζομαι*), *βεβαιῶ* (confirmo), *ἕτερος* (alius). Isto tako i riječ *θεάομαι* koja znači: gledati, sa zanimanjem motriti, betrachten, pa je ne može zamijeniti ni *ὄραν* ni *ἰδεῖν* što znači samo slučajno čutilno opažanje, a niti *περιβλέπομαι* (Mk. 3, 5; 10, 23) circumspicere, zaokružiti pogledom. Mjesto *παρακολουθῶ* i *ἐπακολουθῶ* vidimo u Marka samo *ἀκολουθῶ*, ali se prvi izraz nalazi u Lk. 1, 3, a drugi u 1 Petr. 2, 21. I *πενθέω* ima Lk. 6, 25 i Mt. 16, 10. Niti riječ *βλάπτω* ne da se kojom drugom — zbog smisla — nadomjestiti. Jer 1 Petr. 3, 13: *καὶ τίς ὁ κακῶσων ὑμᾶς* (Vulg. . . . qui vobis noceat), znači većma mučiti, napakostiti kome, dok *βλάπτω* znači škoditi, nauditi. Umjesto *θανάσιμος* čitamo doduše u Jak. 3, 8 *θανατηφόρος*, ali su to posve istoznačni pjesnički sinonimi, identični sa *θανατικός*, *θανατοῦς* i dr. — *Ἀναλαμβάνω* dolazi u LXX (Sir. 49, 14) te je ova riječ na ovom mjestu upravo nenadoknativa, jer klas. *προσλαμβάνω* znači zapravo *assumere* u smislu uzeti sa sobom.

Što se tiče riječi *Κύριος* ona dolazi u Markovu evanđelju na više mjesta (13, 35; 12, 9; 1, 3 i t. d.). Zanimivo je mjesto 5, 19. 20: Isus kaže čovjeku, kojega oslobodi od nečistog duha: *ἀπάγγειλον . . . ὅσα ὁ Κύριός σοι πεποίηκεν . . . , καὶ . . . , ἤρξατο κηρῦσαι . . . ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς* (annuncia . . . quanta tibi Dominus fecerit . . . et coepit praedicare . . . quanta sibi fecisset Jesus); kao što u 11, 3 sam Isus kaže učenicima: *εἰπατε ὁ Κύριος αὐτοῦ χρεῖαν ἔχει* (dicite, quia Domino necessarius est), a radilo se o svečanom ulasku Kristovu u Jerusalem. Shvatljivo je dakle, da će Isus, kad ulazi u nebo i sjeda s desne Boga, biti nazvan od evanđeliste s nekom emfazom *Κύριος* (16, 19).

Premda svi ovi izvodi ni zajedno uzeti striktno ne dokazuju literarnu autenciju Mk. 16, 9—20, ipak jasno pokazuju nesigurnost nutarnjih kriterija, koji se navode protiv autencije pomenutih redaka. Ako samo usput spomenemo, da oko 160 uncijalnih kodeksa i preko 2000 minuskula i gotovo svi prijevodi vojuju za autenciju protiv 6 uncijala, 40 minuskula i manje od desetak prijevoda — da o ostalim vanjskim dokazima ne govorimo — tad će nam nakon svega razlaganja za i protiv autencije biti jasno, zašto se je *Commissio biblica* odlučila za negativan stav prema pobijanju literar. autencije Mk. 16, 9—20.

ENCIKLIKA »RERUM NOVARUM« U SVIJETLU NOVE DRUŠTVOVNE POLITIKE

(Povodom protekle pedesetogodišnjice njezina proglašenja)

Dr. Milan Ivšić:

Jedan između najvećih i najumnijih nasljednika na Petrovoj Stolici u posljednjim stoljećima bio je bez sumnje Leon XIII. Svom genijem nije upravljao samo kao vješti kormilar Petrovom lađicom,